

Digitaalisen kirjaston ohjausjärjestelmä   KOKOUSHUONE
Vaikuttavuuden arviointi -ryhmä

Aika: keskiviikko 30.11.2005 klo 9-11
Paikka: Kansalliskirjasto, Fabianian kokoushuone, Yliopistonkatu 1, 2.krs
Läsnä: Jarmo Saarti, Kuopion yliopisto, pj.
                 Marja Malminen, Lahden kaupunginkirjasto
                 Vappu Lappalainen, Tilastokeskus
                 Anneli Ahtola, Tampereen yliopiston kirjasto
                 Marja Anttonen, Turun ammattikorkeakoulu
                 Ere Maijala, HYK
                 Esa-Pekka Keskitalo, HYK
                 Kristina Linnovaara, HYK
                 Ari Alkio, HYK
                 Markku Laitinen, HYK (sihteeri)

Poissa: Ari Ahlqvist, HYK

1.   Annetun etukäteistehtävän läpikäyminen

Sektorit>	Mitä halutaan tietää
Järjestelmät>	Mitä dataa jo kerätään
Tavoitteet>	Mikä data puuttuu (vertailuluvut)
	Kuka kerää ja analysoi datan
	Mihin ja kuka lukuja käyttää -palvelujen kehittäminen -palveluiden tarpeellisuuden perusteleva

Keskusteltiin digitaalisen kirjaston määritelmästä ja todettiin, että se sisältää sekä kokoelmat että kirjaston kaikki verkkopalvelut. (mm. kokoelma- ja muut tietokannat, e-lehdet, www-käynnit). Myös tiedonhankinnan opetus kuuluu digitaalisen kirjaston palvelujen piiriin, sillä verkkopalvelujen määrä lähenee jo perinteistä kirjastopalvelua.

Digitaaliselle kirjastolle asetettavat mittarit ja vaikuttavuus tulee peilata tavoitteisiin, miten mitataan esim. kustannustehokkuutta ja palvelujen laatua. Toiminnot pyritään sekä tiede- että kuntakirjastopuolella rekisteröimään kansainvälisen kirjastotilastostandardin mukaisesti. Standardit ovat sitovia, mutta myös kansallisia sovelluksia on mahdollista tehdä päästandardin hengessä.

a) Yleiset kirjastot

Marja Malminen kertoi, että yleisissä kirjastoissa vaikuttavuutta ja tuottavuutta kuvaavaa tietoa pyritään keräämään tilastoimalla sekä fyysiset että verkkokäynnit, lainat, uusinnat ja asiantuntijapalvelut. Yhtenäinen tilastointitapa on suunnitteilla (keskuskirjasto on hakenut rahoitusta OPM:ltä) verkkokäyntien tilastoimiseksi valtakunnallisesti yhtenäisellä tavalla. (Yleisten kirjastojen neuvosto 12.10.2005 ja keskuskirjastokokous 29.11.2005).

Kirjaston verkkopalvelujen käyttö on tärkeä osa käyntiä, koska sillä korvataan paljon fyysisiä käyntejä (myös uusinnat ja varaukset); Kuntien ja kaupunkien verkkosivuista eniten käytetään juuri kirjaston sivuja. Lääninhallitukset ja OPM keräävät vain www-käynnit – epäyhtenäinen tilastointitapa. Verkkokäyntien yhtenäinen mittaustapa kaikille kunnille on kehitteillä.

Aineiston hakuluvut ovat suuret, mutta verkkoaineistoja on vielä vähän, kiertonopeus on toistaiseksi pieni, joten se ei vielä ole vaikuttavuuden kannalta iso asia. Kunnallisten kirjastojen hankkimaa FinELib-aineistoa alkaa pian voida käyttää myös kotoa käsin, jolloin sen seuranta tulee tärkeäksi.

Käydyssä keskustelussa todettiin, että vaikka luvut ovat vielä osin epämääräisiä, on pakko saada jotain ulos, koska fyysiset palvelut vähenevät. Määrittelyjen yhdenmukaistaminen on elintärkeää. Asiaan liittyvät tekniset ongelmat on kyettävä ratkaisemaan.

b) Ammattikorkeakoulukirjastot

Marja Anttonen korosti, että digitaalisen kirjasto käsittää kokoelman lisäksi myös kaikki muut e-kirjaston palvelut. Kysymyksiä herättää myös vaikuttavuuden määritelmä: mitä se on ja miten sitä mitataan. Mittausta vaikeuttaa myös se, että laskettavien tunnuslukujen taustalla ovat tilastoluvut, joissa suurin puute on epämääräisyys ja fragmentaarisuus; esim. tietoja puuttuu, tilastoidaan eri tavalla jne.

Monesta asiasta kaivataan keskitettyjä määritelmiä. Esim. aineiston käytön jyvitys eri ryhmille on ongelmallista: kenen käyttöä on kun asiakas käyttää e-materiaalia kotikoneelta? Lainauksessa ei erotella digitaalista materiaalia. Keskeinen on lopulta kirjaston käyttäjän näkökulma, eli se mitä aineistoa hän saa käyttöönsä.

Kohderyhmän määrittely on amk-sektorilla ongelmallista korkeakoulujen erityyppisten organisaatioiden ja omistuspuhjan vuoksi, mikä puolestaan vaikuttaa tunnuslukujen vertailtavuuteen - kohderyhmä on mukana puolella tunnusluvuista. Keskitetyn rahoituksen saaminen näkyviin tilastossa on ollut ongelmallinen asia, mutta tähän on ratkaisu keksitty.

c) Erikoiskirjastot

Vappu Lappalainen kertoi tilanteesta erikoiskirjastosektorilla. Erikoiskirjastoille yhteinen tekijä on niiden pienuus. Kirjastotoiminnan vaikuttavuus erikoiskirjastosektorilla on ensisijaisesti sitä, että aineistot ovat saatavissa. Siten palvelun laatu, kaiken tarpeellisen aineiston hankkiminen ja käyttöön saattaminen, koetaan erityisen tärkeäksi.

Nopea digitalisoituminen ja sen myötä voimakas aineiston siirtyminen verkkoon lisää painetta kehittää verkkopalveluja edelleen. Samalla kun verkkopalvelujen käyttö on lisääntynyt, ovat perinteiset kirjastokäynnit erikoiskirjastosektorilla vähentyneet.

Toiminta on kyettävä perustelevaan taloudellisesti. Kohderyhmän määrittely ei ole helppoa kaikissa erikoiskirjastoissa, sillä osa niistä on valtakunnallisia palveluyksiköitä. Pitäisi pystyä määrittelemään myös verkkopalvelujen osalta käytön määrä ja ketkä palveluja käyttävät.

Myös työn seuranta on tärkeä osa tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden mittaamisessa. Tilastokirjastossa kerätään tietoa ylläpitoon menevästä työstä: montako uutta viitettä tehdään, poistetaan, päivitetään.

Käydyssä keskustelussa tuli esille työmäärän painottaminen: lainat, kerroin 2 (koska taustalla muutakin työtä), käynnit, kerroin 1. Nämä painokertoimet eivät ole missään virallistettuja, mutta niitä on mietitty työryhmässä. Verko- ja fyysiset käynnit pyritään saamaan virallisiksi mittareiksi.

d) Yliopistokirjastot

Anneli Ahtola kertoi yliopistokirjastojen tilanteesta ja totesi, että yo-kirjastojen tavoitteet, ongelmat ja kysymykset ovat samoja kuin muillakin. Tärkeää on kerättävän tiedon yhteismitallisuus - esim. keskitetyistä aineistoista tiedot pitää saada samalla tavalla.

Tilaston tunnuslukujen saamisessa on parantamisen varaa, sillä joidenkin kirjastojen kohdalla tunnusluvuksi tulee nolla tai 1, mikä ei anna informaatiota kirjastoja vertailtaessa. Asia lienee korjattavissa tarkistamalla laskentakaavat. Muutenkin olisi varmasti syytä tarkistaa, mitkä tunnusluvut ovat tarpeellisia ja informatiivisia ja mitä muita tunnuslukuja vielä kaivattaisiin.

Myöskään kohdeväestön nykyinen määrittely ei vastaa kaikkien korkeakoulujen tarpeita, sillä myös avoimen yliopiston opiskelijat pitäisi huomioida. FinELib-tilastoista toivotaan aihealakohtaisia tilastoja.

Henkilökuntatilastojen puutteeksi koetaan mm. se, että htv-luvussa eivät ole mukana palkattomat harjoittelijat. Myöskään päälukuun perustuvaa henkilökunnan määrää vuoden päättyessä ei pidetä informatiivisena. Tietoa kaivattaisiin e-aineiston käytön lisäksi myös tilojen ja laitteitten käyttöasteesta.

Eräs ongelmakohta on kirjastopalvelujen käytön jaottelu yhteiskirjastoissa, joilla on useampi kuin yksi kehysorganisaatio. Tältä osin kirjastojen ohjeistusta tulee vielä kehittää, jotta tilaston keruu tapahtuisi samoin kriteerein.

e) Kansalliskirjasto

Kristina Linnovaara kertoi tilanteesta Kansalliskirjaston näkökulmasta. Määrällisen tiedonkeruun rinnalle tarvitaan myös kvalitatiivisia menetelmiä, joilla mitata palveluja käyttäjän näkökulmasta.

Käydyssä keskustelussa todettiin, että käsittekuvio on hyvä tarkistaa. Selvitetään kansainvälisen tilastointistandardin vaatimukset sekä mitä muuta tarvitaan ja pitääkö kirjoittaa sovellusohjeet. Sovittiin, että ryhmän jäsenet miettivät seuraavaan kokoukseen mennessä mitä ongelmia käsitteistössä ja tilastoinnissa on.

2. Kannanotto analogisen ja digitaalisen audiovisuaalisen aineiston erottelutarpeeseen tilastoinnissa

Markku Laitinen kertoi, että yhteistilastoa toimitettaessa on tullut ilmi, että joissakin tapauksissa kirjastoaineiston luettelointi on vaikeaa tehdä siten, että vuositilasto voidaan kerätä kansainvälisen kirjastotilastostandardin (ISO 2789) vaatimusten mukaisesti. (Liite 1.)

Ruotsissa analogisen ja digitaalisen av-aineiston jaosta aiotaan luopua vuodesta 2006 lukien, koska Ruotsissa katsotaan, että jaottelulle ei ole perusteita. Norjasta Suomen luettelointityöryhmää vastaavalta elimeltä saadun tiedon mukaan MARC-formaatin kontrollikenttien käyttö tilastointia ajatellen on ongelmallista, koska bibliografinen tietue ja tilastoinnin vaatimukset eivät käy yksi yhteen.

Käydyssä keskustelussa todettiin, että esim. yleisissä kirjastoissa ei ole av-aineistoa yritettykään jakaa analogiseen / digitaaliseen aineistoon; lainaus tapahtuu fyysisinä yksiköinä aineistomuotoa erottelamatta. Myös muilla kirjastosektoreilla aineistomuodon mukaan jaottelun merkitys koetaan pieneksi, koska aineiston sisällöllinen jaottelu on tärkeämpää.

Todettiin, että erottelua aineistomuodon mukaan ei tarvita, vaan sisältöperusteinen ajattelu on tärkeämpää.

3. Kuulumiset IFLA 2005 -kongressista

IFLAN kongressi pidettiin tänä vuonna Osllossa 14.–18.8. Jarmo Saarti kertoi havainnoistaan kongressissa. Eräs esillä ollut teema oli laadunarviointi; on tärkeää, että kirjastot pystyvät perustelemaan toimintojensa vaikuttavuutta päättäjille. Laadun hallinta on myös väline kirjastojen strategisessa johtamisessa.

USA:ssa on tehty paljon hyvää työtä laadunarvioinnissa, josta esimerkkinä mainittiin mm. MINES-projekti (Measuring the Impact of Networked Electronic Services). Se on web-pohjainen kysely, jonka avulla kerätään tietoa elektronisten palvelujen käytöstä (käyttötarkoitus ja käyttäjätilastot). Tämän soveltamista Suomessakin kannattaisi ilmeisesti harkita, sillä pienellä kyselyllä on mahdollista hyvää dataa analysointia varten.

Tausta-aineistoa:

Brinley Franklin and Terry Plum: Successful Web Survey Methodologies for Measuring the Impact of Networked Electronic Services (MINES for Libraries™)

http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/092e-Franklin_Plum.pdf

Tietoa projektista löytyy myös osoitteesta

<http://www.arl.org/stats/newmeas/mines.html>

Jarmo Saartin artikkeli, Tiedon avoin käyttö on yhteinen kysymys, on julkaistu Signum-lehden numerossa 4:2005 <http://pro.tsv.fi/stks/signumnew/index.htm>

Dr. Roswitha Poll: Measuring the Impact of New Library Services
<http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/081e-Poll.pdf>

Muut esitykset löytyvät osoitteesta: <http://www.ifla.org/IV/ifla71/Programme.htm>

Markku Laitinen osallistui IFLAn kongressin yhteydessä tarkkailijajäsenenä Statistics & Evaluation Sectionin kokoukseen. Ryhmän tehtävä on edistää kirjastojen tilastojen keruuta ja niiden toimintaa kuvaavien indikaattorien kehittämistä ja käyttöä tavoitteenaan edistää kirjastotoiminnan vaikuttavuuden arviointia ja siten edistää kirjaston johtamista ja toimintaa sekä osoittaa kirjaston arvo käyttäjille, kehysorganisaatioille ja rahoittajille. Kokous arvioi kuluneen viikon IFLA-kongressia oman sektorin aihepiiriin liittyen. Sektorin toiminnan arviointia koskevassa keskustelussa todettiin myös, että sektorin tulisi toimia aktiivisesti uusien jäsenten hankkimiseksi kansallisista kirjastotilastoista vastaavista organisaatioista. Sektorin toimintasuunnitelman 2006-2007 sanamuotoja tarkennettiin siten, että kirjaston toiminnan arvo ja vaikuttavuuden osoittaminen tulevat paremmin esille.

Ari Alkio ja Markku Laitinen osallistuivat 22. – 25.8.2005 IFLAn satelliittikongressiin 6th Northumbria International Conference on Performance Measurement in Libraries and Information Services - The Impact and Outcomes of Library and Information Services: Performance measurement for a changing information environment. Seminaarissa kuultiin useiden kirjastoalan asiantuntijoiden ja muiden vaikuttajien esitelmiä liittyen kirjastojen toiminnan mittaukseen ja arviointiin, tilastoihin, käyttäjäkyselyihin ym. Yksi seminaarin pääpuhujista oli MÜNSTERIN yliopiston entinen ylikirjastonhoitaja Roswitha Poll, joka on perehtynyt kirjastotoiminnan arviointiin ja toimii myös ISO:n kirjastotilastostandardityöryhmän (WG2) vetäjänä.

4. Standardiuudistus

Kirjastotilastostandardi ISO 2789: Information and documentation – international library statistics sekä mittaristandardi ISO 11620: Information and documentation - Library performance indicators ovat parhaillaan uudistettavana. Esityksiä valmistelee kaksi työryhmää, joissa on Suomen edustajana Markku Laitinen.

Uudistus on todettu tarpeelliseksi erityisesti elektronisissa kirjastopalveluissa tapahtuneen nopean kehityksen vuoksi. Tarkoitus myös saattaa standardin määritelmiä ja menettelytapoja käytäntöön ja mittaristandardiin on tulossa joitakin uusia indikaattoreita.

ISO 2789 -standardi oli lausuntokierroksella keväällä 2005 ja ISO 11620 tulee lausunnoille lähiaikoina. Myös ISO 2789 Tilastostandardin kansallinen sovellus on uudistettava 2789:n valmistuttua.

5. Mahdolliset muut asiat

Sovittiin, että seuraava kokous pidetään keväällä ja ajankohdasta sovitaan myöhemmin.

Markku Laitinen
Kansalliskirjasto

MUISTIO
1.11.2005

Digitaalisen kirjaston ohjausjärjestelmä, Vaikuttavuuden arviointiryhmä 30.11.2005

ANALOGISEN JA DIGITAALISEN AUDIOVISUAALISEN AINEISTON TILASTOINTI

Esitän, että ryhmä ottaa kantaa siihen, onko av-aineisto niin merkittävä osa tieteellisten kirjastojen digitaalista kokoelmaa, että sillä on merkitystä digitaalisen kirjaston vaikuttavuuden arvioinnissa.

Yhteistilastoa toimitettaessa on tullut ilmi, että joissakin tapauksissa kirjastoaineiston luettelointi on vaikeaa tehdä siten, että vuositilasto voidaan kerätä kansainvälisen kirjastotilastostandardin (ISO 2789) vaatimusten mukaisesti.

Luetteloinnin ohjeistusta varten perustettiin vuoden 2005 alusta työryhmä, jonka tehtävänä on selvittää tilastonkeruuohjelman keräämien tietojen toiminta ja täsmentää luetteloinnin ohjeet siten, että tilaston keruu tapahtuu kaikissa kirjastoissa yhtenäisesti.

Työryhmän vastuualueet ja jäsenet:

- tilastonkeruuohjelman tuntemus ja Voyagerin tietokantarakenteen tuntemus:
  - Ari Ahlqvist, Kansalliskirjasto
  - Harri Toivonen, Turun yliopiston kirjasto
- eri aineistotyyppien luettelointikäytäntöjen tuntemus:
  - Pirjo Korhonen, Helsingin yliopisto, Viikin tiedekirjasto
  - Anne-Mari Salmela, Turun yliopiston kirjasto
- luettelointiformaattiin liittyvät asiat
  - Nanna Hakala, Kansalliskirjasto
- yhteistilastostandardiin, -ohjeistukseen ja -tietokantaan liittyvät asiat:
  - Markku Laitinen, Kansalliskirjasto

Samalla ryhmä on kuitenkin joutunut ottamaan kantaa myös tilastointitapaan, koska on tullut ilmi, että kirjastoilla on huomattavia vaikeuksia esim. erottaa toisistaan analoginen ja digitaalinen audiovisuaalinen aineisto luetteloinnissa. Luettelointivaikeuksien vuoksi työryhmässä otettiin esiin vaihtoehto digitaalisuus-analogisuus -jaosta luopumisesta yhteistilastossa.

Haettaessa asiaan ratkaisua työryhmä myös tiedusteli menettelytapoja muissa maissa.

Ruotsissa analogisen ja digitaalisen av-aineiston jaosta aiotaan luopua vuodesta 2006 lukien, koska Ruotsissa katsotaan, että jaottelulle ei ole perusteita; tiedolle ei ole käyttöä. (Christina Jönsson Adrial, Bibsam 27.6.2005.)

Norjassa Suomen luettelointityöryhmää vastaava elin, The Norwegian Committee on Cataloguing, on Suomen pyynnöstä pohtinut ongelmaa. Norjasta saadun tiedon mukaan MARC-formaatin kontrollikenttien käyttö tilastointia ajatellen on ongelmallista, koska bibliografinen tietue ja tilastoinnin vaatimukset eivät käy yksi yhteen. (Anne Munkeby-aune, Bibsys, The Norwegian Committee on Cataloguing 30.9.2005.)

Analogisuus-digitaalisuus jako av-aineiston luetteloinnissa on siis osoittautunut ongelmalliseksi muissakin maissa, eikä jako näytä onnistuvan standardin vaatimuksista huolimatta - luettelointiformaatti ei sovi yhteen tilastostandardin kanssa.

Edellä olevan perusteella esitän, että Vaikuttavuuden arviointiryhmä ottaa kantaa analogisuus-digitaalisuus jaon tarpeellisuuteen av-aineiston tilastoinnissa Suomessa. Jakoa tilastoinnissa puoltaa se, että sekä ISO 2789 -standardi että sen kansallinen sovellus ohjaavat erottelemaan analogisen ja digitaalisen aineiston. Lisäksi Digitaalisen kirjaston ohjausjärjestelmän vaikuttavuuden arviointi / tilasto -ryhmän ”tontille” kuuluu esim. digitaalisen kirjaston vaikuttavuuden arviointi.

Nyt tulisi siis ottaa kantaa siihen, onko av-aineisto niin merkittävä osa digitaalista kokoelmaa, että sillä on merkitystä digitaalisen kirjaston vaikuttavuuden arvioinnissa.

Suomen tieteellisten kirjastojen kokoelmat käsittivät vuoden 2004 lopussa yhteensä n. 36 milj. säilytysyksikköä (kaikki aineistotyypit yhteensä), josta av-aineistoa oli yhteensä n. 1,1 milj. säilytysyksikköä, eli n. 2,9 %. Digitaalisten kokoelmien laajuus oli n. 606 000 nimekettä, josta av-aineistoa oli lähes 54 000 nimekettä eli n. 8,9 %.

Eniten av-aineistoa on seuraavissa kirjastoissa:

	Av-aineiston osuus	
Kirjasto	Koko koelmasta	Digit. koelmasta
Kuvataideakatemia	56,0 %	*
Taideteollinen korkeakoulu	29,2 %	*
Savonia-ammattikorkeakoulu	24,1 %	1,8 %

Sibelius-Akatemia	15,0 %	*
Jyväskylän yliopisto	6,7 %	*
Pirkanmaan ammattikorkeakoulu	5,3 %	88,9 %

* ei pysty erottelemaan

Muissa kirjastoissa av-aineistoa on vielä vähemmän tai ei lainkaan.

Liite: Lainausta standardeista:

- ISO 2789:2003
- ISO 2789 –tilastostandardin kansallinen sovellus

ISO 2789:2003

6.2.7.1 Stock

The number of audiovisual documents in the library collection should be counted:

- on analogue carriers (physical units);
- on digital carriers (physical units);
- networked or installed on stand-alone workstations (titles).

The categories should be subdivided by type:

- audio: music;
- audio: talking books;
- visual;
- combined audiovisual.

If the sub-unit counts are not available, the total count, irrespective of type, should be supplied.

NOTE Physical units will usually be CD cases, record sleeves or cassette, or video boxes.

Kansallinen sovellus

5.7. Audiovisuaalinen aineisto

Kokoelmat

säilytysyksiköiden kokonaismäärä
analogiset tallenteet

Huom. digitaaliset tallenteet ilmoitetaan kohdassa 5.12

alakategoriat:

musiikkiäänitteet
äänikirjat
visuaaliset
audio-visuaaliset

Analogisiin tallenteisiin kuuluvat esim. VHS-nauhat, C-kasetit, LP-levyt jne.